

Csiki Tamás

A NATO védelmi minisztereinek brüsszeli találkozója

Fél évvel azután, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének állam- és kormányfői Lisszabonban elfogadták a szövetség új stratégiai koncepcióját és több szervezeti reformról döntöttek, június 8–9-én Brüsszelben az Észak-atlanti Tanács és a tagállamok védelmi miniszterei azzal a céllal találkoztak, hogy e reformok végrehajtását szentesítsék. Emellett több aktuális kérdés – a líbiai műveletek folytatása, az afganisztáni szerepvállalás jövője, a NATO kibervédelmi stratégiájának elfogadása – is terítékre került, hogy a következő hónapokra is irányt szabjon a szövetség tevékenységének.

A NATO szervezeti reformja

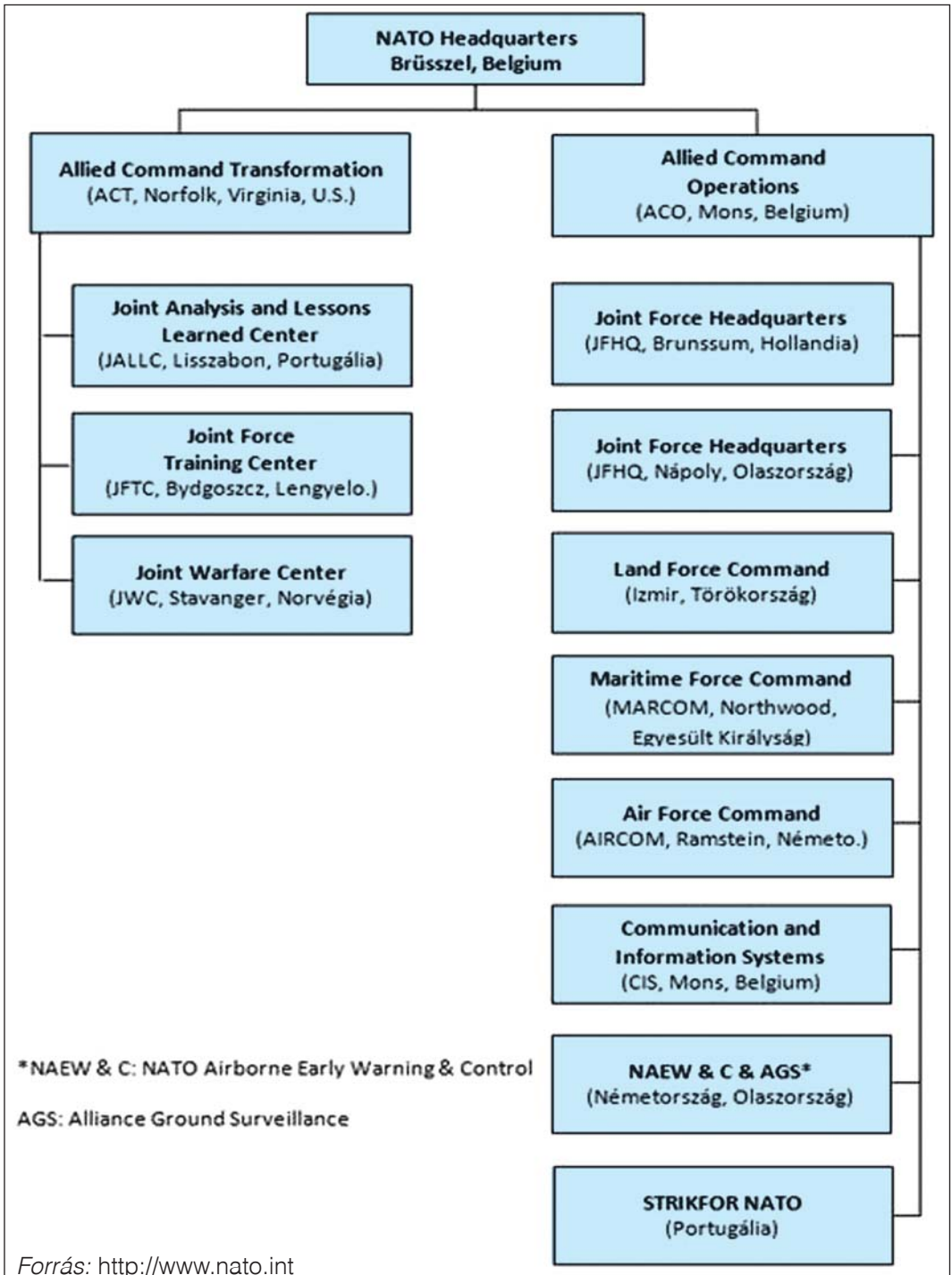
2010 novemberében Lisszabonban fogadták el a tagállamok a főtitkár katonai parancsnokságokra vonatkozó „karcsúsítási” tervét, amely a műveleti és költséghatékonyosság növelését egyaránt célul tűzte ki. Az újabb átalakítást több tényező – így a szövetségen belüli európai biztonsági és védelmi identitás kialakulása, az egyesített összhaderőnemi alkalmi harci kötelékkel (CJTF) kapcsolatos elgondolás megvalósítása, a szövetség fegyveres erőinek csökkentése és átszervezése, a szövetség által felvállalt új feladatok és kötelezettségek – együttesen befolyásolta. Anders Fogh Rasmussen javaslata az eddigi 11 parancsnoki elemből és 13 ezer munkatársból 2011 őszétől hét parancsnokságból álló struktúrát kívánt kialakítani, mintegy 8800 munkatárssal.

E célkitűzések megvalósításaként hosszasan tárgyalásokat követően a védelmi miniszterek 2011. június 8-án megszüntették a műveleti parancsnokságok duplikációját: eddig két-két parancsnokság látta el a szárazföldi (Heidelberg, Madrid), a hadi-

tengerészeti (Northwood, Nápoly) és a légi műveletek (Ramstein, Izmir) irányítását, valamint három összhaderőnemi parancsnokság (Brunssum, Nápoly, Lisszabon) működött. Ehelyett 2011 júniusát követően átállnak az egy-egy műveleti parancsnokságra (a szárazföldi Izmirben, a haditengerészeti Northwoodban, a légi Ramsteinben), és két összhaderőnemi parancsnokságra (Brunssum és Nápoly), amelyek egyenként is képesek lesznek nagyméretű összhaderőnemi művelet irányítására valamely hadszíntéren. A feladatkörök átadását követően megszűnik a heidelbergi és a madridi szárazföldi parancsnokság, és átadja feladatait a nápolyi haditengerészeti és az izmiri légi műveleti parancsnokság.

A reform célja a „karcsúbb”, rugalmasabb, a jövő kihívásaival hatékonyabban szembenézni képes szervezet kialakítása mind a parancsnoki elemek, mind a szövetség ügynökségei tekintetében. Legfontosabb jellemzője ugyanakkor az, hogy továbbra is a jelenlegi szinten lesz képes fenntartani a műveleti képességeket, de költséghatékonyabb megoldásokkal. A reform feltételezte ugyanis, hogy a NATO je-

Az új parancsnoki struktúra

Június 8-án a védelmi miniszterek elfogadták a Stratégiai koncepcióra épülő Kibervédelmi irányelvet, amely egységbe foglalja a tagállamok védelmi intézkedéseit ezen a viszonylag új területen. Az irányelv súlypontja a kibertámadások megelőzésén és a rugalmas elhárítási képesség kialakításán van. Ennek érdekében minden NATO-szervezetet központosított ellenőrzés és védelem alá vonnak, és mindenhol érvényre juttatják a legmodernebb kibervédelmi irányelveket és információbiztonsági megoldásokat. A dokumentumot nem hozták nyilvánosságra, így csak a tudósításokból értesülhettünk arról, hogy a kibervédelem kérdéskörét integrálják a szövetség védelmi tervezési folyamatába, és a politikai irányelv megfelelő válaszokat fogalmaz meg a kibertámadások ellen. Együttel azt is rögzíti, milyen formában működik együtt a NATO partnereivel, nemzetközi szervezetekkel, a magánszektor szereplőivel és kutatóközpontokkal.

A Kibervédelmi irányelvel együtt a védelmi miniszterek elfogadták a gyakorlati megvalósítás lépéseit rögzítő Akciótervet is.

lenlegi műveleti ambíciószintje (két nagyméretű és hat kisméretű összhaderőnemi művelet vezetése) nem változik, amihez erős parancsnoki struktúra és gyorsan telepíthető katonai képességek társulnak.

A NATO ügynökségeinek a parancsnoki struktúra átalakításával együtt végrehajtott reformja a jelenlegi 14 ügynökséget három fő programcsoportba – beszerzés, támogató feladatok, kommunikáció és információ – sorolva strukturálja át. A szövetség minden jelenleg létező funkciót megtart, de azok új szervezeti elrendezésbe integrálódnak:

- a Támogató Ügynökség (*Support Agency*) központja Capellenben (Luxemburg), a NAMSA jelenlegi központjában lesz;

- a Kommunikációs és Hírszerző Ügynökség (*Communications and Information Agency*) Brüsszelbe kerül, ahol feláll a Beszerzési Ügynökséget (*Procurement Agency*) a továbbiakban kialakító törzs is;

- 2012 júliusa előtt létrehoznak egy új Tudományos és Technológiai Szervezetet (*Science and Technology Organisation*);

- a NATO Szabványosítási Ügynökség (*Standardization Agency*) jövőjéről pedig 2014 tavaszáig döntenek a felek.

A már jelenleg is futó többnemzeti beszerzési, fejlesztési programok, mint az Eurofighter vagy az NH90 Helikopterprogram, a későbbiekben, amikor kialakítják a szükséges működési feltételeket, a Beszerzési Ügynökség programirodáihoz kerülnek majd.

A NATO–Oroszország-kapcsolatok

A 2009 óta a közös biztonsági érdekek mentén fokozatosan mélyülő kapcsolatoknak megfelelően a NATO–Oroszország Tanács 29 tagállamának védelmi miniszterei „az átláthatóság, bizalomépítés és kölcsönös viszontbiztosítás” jegyében június 8-án három év után először ülészttek, hogy a felek védelmi együttműködésének kérdéseiről egyeztessenek. A terrorizmus, egyes instabil és gyenge államok, a kalózkodás, vagy éppen a tömegpusztító fegyverek terjedése olyan közös kockázatokat és fenyegetéseket testesítenek meg, amelyek ellen az észak-atlanti szövetség és Oroszország is hatékonyabban tud fellépni, ha együttműködik a másikkal. Ezek mellett azonban több meghatározó katonai kérdésben is jelentősen eltér a felek álláspontja, és a kapcsolatrendszernek ez az ambivalenciája a júniusi védelmi miniszteri találkozón is megmutatkozott.

A NATO–Oroszország Tanács ülése a 2010. novemberi NATO-csúcstalálkozón is az egyik legfontosabb esemény volt, amelyen a jelenleg legvitatottabb kérdés, az európai rakétavédelem kapcsán a NATO képviselői felajánlották Oroszországnak, hogy

közösen vizsgálják meg, miként lehet és célszerű együttműködést teremteni a NATO által létrehozandó európai rakétavédelmi rendszer és az orosz rakétavédelem között. Mivel Oroszország egyesített, kölcsönösen átjárható rendszer létrehozását kívánja elérni annak garanciájaként, hogy az még elvben sem irányulhat az egyébként számszerűen jóval nagyobb orosz hadászati nukleáris képességek semlegesítésére, Dmitrij Medvegyev orosz elnök akkor abba egyezett bele, hogy szakértői szinten mérjék fel a lehetőségeket. Ezzel párhuzamosan a politikai egyeztetés és nyomásgyakorlás is folytatódott az elmúlt fél évben.

Március 2-án Szergej Lavrov külügyminiszter formális, jogi garanciákat tartalmazó megállapodás kidolgozását sürgette, amely rögzítené, hogy az orosz és a szövetségi rakétavédelmi rendszerek nem egymás ellen irányulnak. Másnap Dmitrij Rogozin, Oroszország NATO-nagykövete, akit Medvegyev elnök február 18-án nevezett ki a rakétavédelmi tárgyalások vezetőjévé, így fejtette ki az orosz álláspontot: „Oroszország csak akkor működhet együtt a NATO-val, ha közösen kialakított, teljes interoperabilitást biztosító rakétavédelmi rendszert építenek ki Európában. A kulcskérdés az, hogy közös rendszer jön-e létre, vagy NATO-rakétavédelmi rendszer, mert az előzőben részt venne Oroszország is, míg az utóbbi nem más, mint egy NATO-álarccal efedezett amerikai rakéta-

A lisszaboni csúcstalálkozón fogadták el a NATO és Oroszország közös biztonsági kihívásait és érdekeit keretbe foglaló nyilatkozatot (*Joint Review of the Common Challenges for the 21st Century*), amely a további együttműködés alapját jelenti. Bár a dokumentumot nem hozták nyilvánosságra, annak tematikus tartalmi elemei – terrorizmus, szélsőséges mozgalmak, kalózkodás, kábítószer-kereskedelem elleni fellépés, tömegpusztító fegyverek proliferációjának megakadályozása stb. – lényegében ismertek.

pajzs. Az amerikai javaslat 3. és 4. fázisa potenciális fenyegetést jelenthet Oroszország számára, pedig a leendő európai rendszernek nem lenne szabad új fenyegetést létrehoznia egyik európai állam irányában sem.” *Később* az orosz vezérkar részéről Andrej Tretyjak altábornagy az amerikai elképzelés megvalósítását szintén úgy jellemezte, hogy az alapvetően változtatná meg a tárgyalást: „400 elfogó rakéta és 40 hadihajó, valamint egy Lengyelországba telepített rakétaelhárító központ valós fenyegetést jelentene hadászati nukleáris erőinkre.” Végül a brüsszeli találkozót követően Szergyukov védelmi miniszter a nukleáris fegyverkezési verseny újjáéledését és a START–III-szerződésben való részvétel felfüggesztését is megemlíttette mint lehetőséget, ha az álláspontok e téren nem közelednek.

Mindenesetre a felek a tárgyalások folytatása mellett foglaltak állást, melyben a NATO–Oroszország Tanács 2011. július 4-i, Szocsiban tartandó ülése hozhat áttörést – vagy kudarcot. Bár a tanácsulést hivatalosan nagyköveti szinten tartják, a NATO képviselői – így a főtítkárs is – találkozni fognak Szergej Lavrov orosz külügyminiszterrel, valamint Dmitrij Medvegyev elnökkel. Szocsiban az orosz fél részletesen ismeretheti álláspontját a Tanács jövőjéről, tájékoztatást adhat az orosz védelmi reformról, valamint a rakétavédelemmel kapcsolatos orosz álláspontokról, amire a NATO részéről főtítkárs-helyettesi szinten fognak hivatalosan reagálni.

Azonban vannak olyan kérdések is, amelyekben Oroszország és a NATO védelmi együttműködése Lisszabont követően jelentős eredményeket hozott: kiterjedt a terrorizmus elleni műveletekben a hírszerzési információk fokozott megosztására, a rögtönzött robbanóeszközök érzékelését lehetővé tévő technológia közös fej-

lesztésére, és a kritikus infrastruktúra elemeinek közös védelmére.

Június 6-án vette kezdetét a NATO és Oroszország vadászpülőinek első közös „élő” antiterrorista légi gyakorlata *Vigilant Skies 2011* néven Lengyelország légterében és a Fekete-tenger térségében. A Légtér-ellenőrzési Együtműködési Kezdeményezés (*Cooperative Airspace Initiative – CAI*) az NRC 2010-es munkaprogramjának egyik prioritásaként az első közös NATO–orosz rendszer volt, amit 2010 májusában kezdtek tesztelni, és egy évvel később valós gyakorlaton vizsgáztatták a „szeptember 11. típusú”, azaz polgári repülőgépek eltérítésével végrehajtott terrortámadások elleni fellépés közös képességét. A gyakorlaton orosz Szu–27-es és lengyel F–16-os vadászpülőgépek bevetését szimulálták, amelyben egy terroristák által Lengyelország felett eltérített CASA–297 típusú katonai szállító repülőgépet kellett elfogniuk, és az észak-lengyelországi Malborkba kísérve leszállásra kényszeríteniük. Az új összehangolt légtér-ellenőrző rendszer valós idejű radarképet biztosít a térségbe belépő valamennyi légi járműről, és moszkvai, valamint varsói irányító központjaik képesek kiszűrni az azonosítatlan vagy eltérített járműveket. A szimulációt követően a Fekete-tenger térségében az orosz és NATO-vadászpülők a közös légtér-ellenőrzést is gyakorolták, amelynek végső célja a Norvégia északi partjaitól a Boszporuszig és a Dardanelláig kiterjedő, közös ellenőrzésű légtér kialakítása. Ehhez a két irányító központ mellett Kalinyingrádban, a Don melletti Rosztovban, Murmanszkban, Varsóban, Bodóban és Ankarában alakítottak ki helyi irányító központokat.

Ezzel egy időben, május 30. és június 10. között első alkalommal csatlakozott orosz tengeralattjáró NATO-haditengeré-

A rakétavédelmi rendszer jelenleg vizsgált terve különbözik az először George W. Bush elnök nevéhez fűződő tervtől, amely Lengyelországba elfogó rakétákat, Csehországba radarokat telepített volna. Jelenleg arról van szó, hogy az európai NATO-tagállamok területén már létező radarnálózatokat összekapcsolják, és ennek új vezetési-irányítási központját hozzák létre. Felmerült további radarállomások telepítése Törökországba – az iráni rakétafenyegetésre válaszul –, de erről nincs megerősítés. A hadszíntéri rakétavédelem elemeit – melynek költsége 800 millió euró, és már elfogadták, betervezték – így európai területvédelmi rendszerré tudják fejleszteni további 200 millió euróból (amit a NATO főtitkára a „200 millió euró, 10 év alatt, 28 tagállam által” jelszóval hirdetett). Ehhez a rendszerhez az elfogó rakétákat az Egyesült Államok biztosítaná. A NATO-tagállamok álláspontja szerint Oroszország „részvétele” a programban nem jelentene semmilyen közös fejlesztést, ehelyett fokozott adat- és információcserét és folyamatos tájékoztatást foglalna magában.

zeti gyakorlathoz. A *Bold Monarch 2011* tengeralattjáró-mentési gyakorlatot Spanyolország partjainál, Cartagena közelében rendezték meg, melynek során portugál, orosz, spanyol és török tengeralattjárók legénységét, mintegy 150 főt mentettek ki a nemzetközi mentőcsapatok egy tengerfenékre süllyedt tengeralattjáróból a 48 órás szimuláció keretében.

Líbia – Operation Unified Protector

Június 8-án a tagállamok védelmi miniszterei és partnereiket a folyamatban lévő líbiai műveletekről is tájékoztatták, majd az elért eredmények alapján és a polgári lakosságot továbbra is fenyegető erőszak miatt június 27-től további 90 nappal meghosszabbították a műveletek mandátumát. Ezzel újfent megerősítették az ENSZ BT 1970. és 1973. számú határozataiban fog-

laltakat, valamint a NATO külügyminisztereinek berlini találkozásán elfogadott célkitűzéseket a polgári lakosság elleni erőszak beszüntetéséről, a líbiai kormányerők bázisokra történő visszavonásáról, és a humanitárius segítségnyújtás azonnali lehetővé tételéről. A segítségnyújtás anyagi hátterének biztosításáról és a műveletek következő lépéseiről a Líbia Kontaktsoport június 10-én tartotta harmadik külügyminiszteri szintű ülését, amelyen mintegy 1,3 milliárd dollár értékű támogatást ajánlottak fel az ellenzéki erők támogatására és humanitárius célokra.

A polgári lakosság védelme érdekében folyamatosan végrehajtott műveletek során május 30-ig több mint 9000 repülőbevetést hajtottak végre, amelyből 3400 csapásmérő volt. Emellett a Líbia elleni fegyverembargó betartatása során 19 hajóegység és tengeralattjáró, valamint járőr repülőgépek felügyelete mellett 1093 a térségben közlekedő hajót ellenőriztek, és hatvanat vizsgáltak át tüzetesen.

A védelmi miniszterek megvitaták a további műveletek képességekvetelményeit, valamint felhívták az érintett felek, így a nemzetközi szervezetek – az ENSZ, az Európai Unió, az Afrikai Unió és az Arab Liga – figyelmét a konfliktus utáni stabilizáció és rendezés, valamint újjáépítés feladataira. A műveletekben részt vevő államok úgy értékelték, elérkezett az idő, amikor már a konfliktus politikai rendezésére és a konfliktus utáni stabilizáció tervezésére is gondolni lehet. „A NATO az ENSZ és a Líbia Kontaktsoport felkérésére képes és hajlandó részt venni a rendezésben, de nem kíván abban vezető szerepet betölteni” – szögezte le ugyanakkor Anders Fogh Rasmussen.

A tárgyalást követő sajtótájékoztatón a főtárgyaló elmondta, hogy a rendezésben az ENSZ vezető szerepével számolnak,

amelyhez a NATO tervezési képességével és az átmeneti időszakban segítségnyújtással tud hozzájárulni, ám szárazföldi NATO-csapatok telepítése nem kerülhet szóba – mint ahogy azt az ENSZ BT-határozatok sem teszik lehetővé.

A NATO afganisztáni szerepvállalásának értékelése

A találkozó második napjának meghatározó témája az ISAF-művelet értékelése és a vezetés átadását lehetővé tevő intézkedések további finomítása volt. A műveletben részt vevő 48 NATO-tag- és partnerállam június 9-én újból megerősítette elkötelezettségét Afganisztán stabilizációja iránt. David Petraeus, az ISAF-erők parancsnoka tájékoztatta a résztvevőket a stabilizációs folyamat helyzetéről, amelynek eredményeképpen a tervek szerint júliusban további hét körzetet, illetve tartományt adnak át az afgán kormánzatnak.

A hatalomátadási folyamat eredményessége érdekében biztosítani kell a kormányzat megfelelő szintű működését és annak minden funkcióját. A jogállamiság és a jog uralmának megteremtése az ország minden térségében kiemelt feladat, ezért a brüsszeli találkozón döntés született a *NATO Rule of Law Field Support Mission (NROLFSM)* létrehozásáról. Ez a támogató misszió a 2010 szeptemberében létrehozott amerikai kezdeményezéshez hasonlóan a jogállamiság megteremtését segíti, amennyiben az afgán hatóságok azt kéri: a jogszolgáltatásban részt vevő tisztviselők képzésével, megfelelő joggyakorlat kialakításával, a bíróságok munkáját segítő biztonsági személyzet képzésével, biztonságtechnikai fejlesztésekkel, személyszállítási és védelmi feladatok ellátásával.

Az NROLFSM a NATO afganisztáni civil főképviseelőjének alárendelve, az ISAF parancsnokával és az afgán hatóságok tevékenységével szorosan összehangolva működik majd. Katonai egységek közvetlenül nem vesznek részt feladatainak végrehajtásában, sokkal inkább arra helyezik a hangsúlyt, hogy afgán tisztviselőket képezzenek ki e feladatok ellátására.

Továbbra is meghatározó az Afgán Nemzeti Biztonsági Erők (ANSF) kiképzése és felszerelése annak érdekében, hogy az általuk felügyelt területeken hosszú távon is fenn tudják tartani a stabilitást és biztonságot. A kiképzést 2011. május végén 323 rendőri (POMLT) és 156 katonai (OMLT) Műveleti Kiképző és Tanácsadó Csoport végezte az országban. Az ANSF 2011. június elején az alábbi képességekkel bír:

- Az Afgán Nemzeti Rendőrség cél létszámát 2011 októberére 134 ezer főben határozták meg, amelyből 126 ezer fő kiképzése és felszerelése történt meg júniusra. Ebből 92 500 fő az egyenruhás rendőri testületekben (*Afghan Uniformed Police*) szolgál országszerte, tízezer fő a helyi rendfenntartó erők (*Afghan National Civil Order Police*) létszáma, míg a határőrség kötelékében 19 600 rendőr szolgál.

- 2010 augusztusa óta a helyi közösségek közbiztonságát is felügyelő helyi rendőri erőt (*Afghan Local Police*) is létrehoztak, amely a Belügyminisztérium felügyelete és irányítása alatt kifejezetten a helyi kö-

zösségek kérésére felálló testület. Ez a helyi rendőri erő elsősorban a jelenlétével szolgálja a biztonság fenntartását, és egyrészt a helyi közösségeket képviseli, másrészt annak tartozik elszámolással – letartóztatási vagy nyomozati jogkörök nélkül látva el rendfenntartó feladatát. E program részeként 40 helyi testületet hoztak létre országszerte, és átmeneti megoldásként 6100 főt alkalmaztak e korlátozott rendőri feladatokra addig, amíg az egyenruhás testület személyi állományát teljesen fel nem töltik. Ekkor a helyi rendőri erő tagjai vagy beléphetnek az egyenruhások sorai- ba, vagy feloszlatták a helyi testületet.

- Az Afgán Nemzeti Fegyveres Erők hat hadtestből és egy hadosztályból (Kabul) állnak, és a terv szerint 2011 októberére eléri a 171 600 fős létszámot. A hat hadtestből ötöt minősítettek alkalmasnak katonai műveletek végrehajtására, míg országosan a 20 dandárból 17 harc képes.

- A 2008-ban létrehozott Légierő állománya 4000 fő, amely 56 légi járművel, köztük 35 Mi-17-es és kilenc Mi-35-ös helikopterrel rendelkezik. Ezt 2016-ra több mint 8000 főre és 140 légi járműre kívánják emelni, kiemelt figyelmet szentelve a légi szállítási képesség fejlesztésének.

- A június 9-i védelmi miniszteri találkozói- g 164 ezer főt képeztek ki a fegyveres erők tagjává, így a katonai és rendőri erőkkel összességében a biztonsági erők állományának feltöltöttsége 95 százalékos. ■

Források

NATO: Background on NATO Command Structure Review

- http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_06/20110609-Backgrounder_Command_Structure.pdf.

NATO: Background on Agency Reform

- http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_06/20110609_backgrounder-agency_reform.pdf.

A NATO tájékoztató oldala a líbiai műveletekről

– <http://www.nato.int/cps/en/SID-84AD3F70-3B570E69/natolive/71679.htm>.

Operation Unified Protector, Protection of Civilians nd Civilian Populated Areas, June, 2011.

– http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_06/20110608_Factsheet-UP_Protection_Civilians.pdf.

Operation Unified Protector, NATO-led Arms Embargo against Libya, June, 2011.

– http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_06/20110608_Factsheet-UP_Arms_Embargo.pdf.

NATO Rule of Law Field Support Mission.

http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_06/20110609-Backgrounder-Rule_of_Law-en.pdf

Afghan National Security Forces

– http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_06/20110608_backgrounder-ANSF.pdf.

RIA Novosti: *'No-targeting' pact key to missile defense deal with NATO* – Lavrov. 2011. 03. 02.

RIA Novosti: *U.S. missile defense in Europe 'real threst' to Russia* – General Staff. 2011. 05. 20.

RIA Novosti: *Russia my develop nuclear offensive, arms race* – Serdyukov. 2011. 06. 08.

RIA Novosti: *Russia may only be part of joint European missile shield* – NATO envoy. 2011. 03. 03.

Vigilant Skies 2011 – <http://www.nc3a.nato.int/news/Pages/06062011-Vigilant-Skies-2011.aspx>.

Bold Monarch 2011 – <http://www.manw.nato.int/boldmonarch2011/default.aspx>.